

Svar på länsstyrelsen Dalarnas remiss om åtgärdsprogram för miljömålen för 2018-22

Innehåll

Åtgärdsförslagen är otillräckliga

Intressekonflikter döljs fortfarande

Effektivisering räcker inte

Ökad kunskap räcker inte

Identifiera områden som blir viktiga vid framtida kriser

Sektorstänkande

Del i ett demokratiskt system

Tydligt brukarperspektiv

Koppling mellan miljö och sociala och kulturella frågor en nyckel

Kontaktuppgifter

Vilka är vi som står bakom remissvaret?

Omställning Falun är en ideell förening som arbetar för ett långsiktigt hållbart samhälle. På sistone har vi engagerat oss mycket frågor om stadsmiljö, trafik och hållbart boende. Kultur som grund för hållbar utveckling är en annan fråga vi engagerat oss i, bland annat på ett nationellt möte för omställning som vi arrangerade i Falun 2016. Omställning Falun har funnits sedan 2009 och vi har idag cirka 300 medlemmar. Omställning Falun är en del av ett nationellt och globalt nätverk som arbetar med allt från odling till mänsklig utveckling. Vi finns på Facebook och har en webbplats med mycket material, <https://omstallningfalun.wordpress.com>.

Åtgärdsförslagen är otillräckliga

Förslaget till åtgärdsprogram för genomförande av Dalarnas miljömål innehåller många små, bra förslag till åtgärder. Men de är helt otillräckliga med tanke på vår resursförbrukning. Klimatkonsekvenserna är väl kända och vi är nu inne i en fas där det är kris i de flesta av jordens ekosystem. Vår livsstil och med den sammanhängande resursuttag medför att klimatet snabbt försämras. Ländernas åtagande i Paris motsvarar ungefär tre graders global temperaturhöjning, men för att vara säkra behöver vi halvera detta.

Det finns motsvarande scenarier på andra områden, biologisk mångfald, döende hav, förlust av jordar och sand för byggnadsmaterial. I genomsnitt förbrukar vi i Sverige naturresurser långt över vad planeten tål. Om jordens befolkning hade samma resursanvändning som i Sverige skulle vi behöva 4,2 jordklot. Det innebär att vi ska minska vår resursanvändning med fyra femtedelar!

I nedanstående text försöker vi belysa varför vi anser att insatserna i åtgärdsförslaget är otillräckliga för att nå miljömålen inom rimlig tid. Texten är inte en genomgång av samtliga åtgärds punkter utan vi tar upp de brister som vi ser som genomgående. I vissa fall har vi kritik mot åtgärderna och arbetssättet.

Intressekonflikter döljs fortfarande

Det ofta dolda huvudmålet ekonomisk tillväxt står i konflikt med de flesta miljö- och hållbarhetsmålen. Ekonomisk tillväxt utan att tära på jordens resurser existerar enbart ur ett snävt perspektiv.¹ Tillväxt kräver naturresurser även om man effektiviserar. Begrepp som ”grön tillväxt”, ”miljödriven tillväxt” och ”cirkulär ekonomi” kan kanske innebära ett visst omtänkande men i grunden är det enbart en nyansering av dagens tillväxtmål. Riktigt effektiva åtgärder för att nå hållbarhetsmålen är därför svåra att sätta in, något som också präglar miljömålsremissens förhållningssätt.

En tydlig konflikt finns exempelvis i turistindustrins snabba expansion i fjällvärlden. Här är skrivningarna svaga och leder inte till ett skydd av fjällnaturen eller transportlösningar utan utsläpp av klimatgaser. Istället satsar man på ett nytt flygplatsbygge, något som undergräver förtroendet för inblandade beslutsfattare. Finns det verkligen en vilja att klara klimatkrisen eller är ekonomisk tillväxt det enda målet?

Även i andra delar har de flesta miljömålen en tydlig koppling till ekonomiska intressen. Citat ur remissen: ”Av 16 miljö kvalitetsmål bedöms för Dalarna endast ett (Skyddande ozonskikt) nås till år 2020 och ett (Grundvatten av god kvalitet) vara nära att nås.” Ett exempel ur remissen: ”Ett viktigt verktyg för detta arbete är *Landsbygdsprogrammet 2014-2020*, som finansierar jordbruksstöd, miljöstöd, kompetensutveckling och utvecklingsprojekt. Målet är att förbättra konkurrenskraften och tillväxten i jord- och skogsbruket, inklusive rennäringen, och på så sätt öka sysselsättningen på landsbygden.” Vi menar att så länge tillväxten tillåts gå i första rummet kommer miljömålen inte att nås.

Transporterna är allmänt en värdeladdad fråga och ett sorgebarn i det här sammanhanget. Mycket lite har hänt under ett antal år i Dalarna. Oavsett vilka drivmedel som används måste transportsystemet förändras i grunden, det är extremt resursslukande och har utöver det en rad allvarliga miljö störningar. Här saknas förslag till en radikal satsning på alternativa transportsystem, på kollektivtrafik, på renodlade gång- och cykelmiljöer. Att underlåta en satsning kommer att bli mycket kostsamt både för miljön och för skattebetalarna. Citat ur remissen om transportsektorns miljö- och klimatarbete: ”Vilka är samhällets styrmedel för miljömålen inom området: Det finns inga styrmedel och inga direkta uppdrag för regional samverkan inom området.”

Påpekandena om den fysiska samhällsplaneringens betydelse för att minska behovet av transporter är bra, men de måste omsättas i praktisk handling för att något ska hända. Den allmänna beskrivningen av vikten av fysisk samhällsplanering står i skarp kontrast mot förslagen i remissen

¹Det finns många tjocka böcker där ekonomer och andra författare har konstaterat att ekonomisk tillväxt inte går att kombinera med ett långsiktigt hållbart samhälle. Ett standardverk är den franske ekonomen Thomas Pikettys ”Kapitalet i tjugoförsta århundradet”, Karneval förlag 2015.

och vi kan se att kortsiktiga ekonomiska intressen har företräde.² En rapport från Boverket innehåller en rad tips om hur samhällsplanering kan bidra till minskade utsläpp av växthusgaser.³

Det är bland annat viktigt att Länsstyrelsen för en dialog med kommunerna om de strukturella aspekterna på lokalisering av nya verksamheter och boende så att dessa stödjer kollektiva och resurseffektiva infrastruktursystem istället för att motverka dem.

Ytterligare en typ av intresse motsättning finns i fråga om drivande parter i en viss fråga. Hur skarpa är exempelvis åtagandena från fem skogsbolag att arbeta med kontinuitetsskogsbruk eller från LRF att arbeta med lösningar för ett jordbruk med lokal näringscirkulation när det finns ekonomiska intressen i en ordning som förutsätter lönsamhet på andra villkor?

- Den lovvärda skrivningen i inledningen till remissen om att hantera målkonflikter, fullföljs inte i resten av dokumentet. Motstående intressen döljs i planeringen.

Effektivisering räcker inte

På trafikområdet är det mycket tydligt, mer energieffektiva drivlinor hindrar inte en ökad energianvändning eftersom volymerna på transporterna hela tiden ökar, inte minst för gods. På andra områden gäller detsamma. Flera LED-lampor leder till att vi använder mer belysning. All nyproduktion av el har negativa miljökonsekvenser, även vindkraft och solceller. Sveriges energianvändning har anpassats till den billiga tillgången och det har lett till en relativt sett högre energianvändning än för andra länder. Ytterligare en följd är att råvaruutvinningen och materialomsättningen på andra områden ökar i ett sådant tempo att kritiska ämnen tenderar att bli bristvaror, exempelvis vissa metaller.

Naturligtvis ska vi försöka hushålla med resurser genom att effektivisera men det behövs mer systemförändrande åtgärder. Enligt statistik från Entranze (Enerdata 2008) har Sverige den tredje högsta boytan per invånare i Europa, vilket kräver mer energi för uppvärmning och större insatser av material när bostäder byggs. Att bygga mindre bostäder skulle minska resursanvändningen, liksom att bygga i trä istället för i betong.

Fyrstegsprincipen⁴ skulle kunna tillämpas på flera olika områden, en målmedveten samhällsplanering för att skapa ett samhälle utan behov av storskaliga transporter, produktdesign som ökar möjligheten för produkter att ha ett långt liv och möjligheten att sedan återvinna dem.

- Effektivisering är bra men otillräcklig. Vi behöver, bl a genom samhällsplanering, minska många av de resurskrävande behov vi har. Framför allt behövs en annan syn på vår materiella standard. Se avsnittet nedan om koppling mellan miljö och sociala och kulturella frågor.

²Påpekandet att den fysiska samhällsplaneringen är viktig för att minska behovet av transporter är bra. Länstrafikplanen citeras: "Vad ska göras: Låta fyrstegsprincipen vara utgångspunkt för analyser och förslag till åtgärder i länsplanen och utveckla möjligheterna att använda medel för steg 1- och steg 2-åtgärder i fyrstegsprincipen under gällande planperiod och inför nästa länsplan (2022)." När remisstexten tar upp transporteffektiv samhällsplanering pekar man också ut lämpliga verktyg: "Vilka är samhällets styrmedel för miljömålen inom området: Översiktsplaner, detaljplaner, stöd till cykel och gångvägar, stadsmiljöavtal." Men här finns återigen intressekonflikten mellan tillväxt och miljö och mycket lite händer. Fyrstegsprincipen beskrivs i fotnot 4.

³Boverket har gett ut en skrift, "Planer som styrmedel för att minska samhällets klimatpåverkan". I rapporten finns **många goda exempel med erfarenheter av och kunskap om hur man genom detaljplanering och översiktsplanering kan minska samhällets klimatpåverkan.**

⁴Fyrstegsprincipen ska gälla vid all samhällsplanering av transporter. I första hand ska samhället planeras så att behovet av transporter minskar. Andra steget innebär att transportsystemen görs effektivare. I tredje hand bygger man om dem och först i fjärde bygger man nytt. En utförligare beskrivning finns på www.trafikverket.se/for-dig-i-branschen/Planera-och-utreda/planera-person-och-godstransporter/Planera-persontransporter/Hallbart-resande/Fyrstegsprincipen/. Tanken är alltså att välja steg ett i första hand, därefter nyinvesteringar som sista alternativ.

Ökad kunskap räcker inte

Enligt forskarrön är det inte människors kunskap om miljökonsekvenser av det egna handlandet som gör skillnad i hur vi agerar utan de ekonomiska skillnaderna i samhället. Den rikaste 1% i världen står exempelvis för hälften av utsläppen av växthusgaser vilket också säger en hel del om deras allmänna konsumtionsnivå. I Sverige är det inte ovanligt att de ekonomiskt starka har utsläpp på 20 gånger så mycket som de ekonomiskt svaga.

Därför är frågan om ”mobility management” och andra försök att höja kunskapsnivån inte per automatik framgångsrika. De måste kombineras med andra åtgärder. Hushållen har inte heller inflytande över allt som sker i samhället. Många beslut som leder till stor resursanvändning fattas på institutionell nivå och kan långsiktigt binda samhället vid den nivån. Tung industri släpper ut en stor del av Dalarnas och Sveriges växthusgaser.

- Kunskapshöjande åtgärder är inte tillräckliga. Framför allt skulle en utjämning av den ekonomiska ojämlikheten ge ett tydligt resultat om vi ska minska resursanvändningen och lättare nå miljömålen.

Identifiera områden som blir viktiga vid framtida kriser

Sårbarheten hos energisystemen är en nyckelfråga. Utan snabb energitillförsel av både el och andra energislag tappar samhället många funktioner. Med förändrat klimat och krav på minskade storskaliga livsmedelstransporter kommer livsmedelsförsörjningen att bli ett krisområde. Vår egen beredskap är sämre än någonsin och medvetenheten hos kommunala planerare tycks mycket dålig. Idag läggs jordbruksmark igen. Vi kommer att behöva mer mark för matproduktion. Det behövs tydligare skrivningar i åtgärdsprogrammet om bevarande av jordbruksmark, vilket har dåligt avtryck i kommunernas fysiska planering. Här borde Länsstyrelsen kunna spela en viktig roll i tillsynen av den kommunala planeringen.

Det bristande kretsloppet för näringsämnen är vitalt när vi ska förbättra beredskapen för livsmedel. Sverige importerar drygt hälften av alla livsmedel, dessutom djurfoder och konstgödning. Vårt nuvarande system för hantering av biologiskt avfall och fr a fekalier och urin är ett praktexempel på ett enkelriktat flöde som sprider näring på ställen där den inte ska vara, som utarmar jordbruksmark och ger sämre näringsinnehåll i de odlade grödorna. Tomater ska inte bara se ut som tomater, de ska också smaka som tomater och innehålla alla de näringsämnen som traditionellt odlade tomater gjorde. Vi behöver öka den nationella livsmedelsproduktionen och då är näringsens kretslopp viktig. För vår långsiktiga försörjning måste näringen tillbaka till jordbruksmarken, utan föroreningar.

Av det skälet behövs ett radikalt omtänkande av hantering av restprodukter med näring. Flytande näringsämnen från matlagning och livsmedelsindustri behöver hållas skilda från grävatten, industrins processvatten och dagvatten (alltså inte bara separation av dagvatten och dräneringsvatten från avloppssystemet som sägs i 9.4). Komposterbara matrester, slaktavfall etc måste också hållas så rena som möjligt (även om rötning kan ge en viss rening). Dagens reningsverk behöver på sikt ersättas eller kompletteras med andra parallella insamlingssystem. Tekniken bör inte vara för storskalig, materialet tål inte höga transportkostnader.

Det finns ett intresse bland nya aktörer att bedriva jord- och skogsbruk på andra villkor än de traditionella, bland annat med en annan syn på odlingsmetoder och livsmedelskvalitet. Här behövs en ny politik så att mindre jordbruksenheter blir tillgängliga för sådana intressenter. Idag kan jordbruksfastigheter köpas upp av etablerade jord- eller skogsägare. De olönsamma byggnaderna styckas av till fritidsändamål. Frågan ligger till stor del utanför miljömålsarbetets rådighet, men Länsstyrelsen kan spela en viktig roll i jordförvävsfrågor och markbytesprocesser.

Grönstruktur är inte bara skog och jordbruksmark. Det är positivt att remissen föreslår en regional handlingsplan för grön infrastruktur. All grönska har positiv effekt på klimatet, även i städer. Den

bidrar till bättre lokalklimat (vind, temperatur, luftfuktighet), till biologisk mångfald och till trivsel och psykisk återhämtning.⁵

- Det behövs en krismedvetenhet om energitillförsel. Odlingsmark och grönstruktur kommer att bli en viktig resurs vid framtida kriser. Där måste näringens kretslopp ingå som en integrerad del.

Sektorstänkande

I remissen finns flera exempel på områden där respektive aktörer själva tycks ha fått stå för skrivningarna. Det har lett till en form av stuprörstänkande. Exempel är avsnittet om vatten och avlopp, andra exempel är jordbruk, skogsbruk och fjärrvärme. Ett hållbart samhälle kännetecknas av att olika delar av samhället hänger ihop. När branschens aktörer själva ska tänka leder det till en hemmablindhet. Kreativt nytänkande uteblir.

Naturligtvis ska expertkunnande från de olika branscherna finnas med men det behöver korsbefruktas med annan kunskap. Här skulle respektive bransch behöva komma ur sin hemmablindhet och få hjälp med att identifiera ställen där systemet har stora läckor. Branschfolk träffar ofta varann och utvecklar en samsyn som alltför ofta blir till allmängiltiga sanningar.

Förpackningsindustrins folk ser exempelvis förpackningar som mycket viktiga, produkter blir inte skadade, livsmedel håller längre. Samtidigt ser omgivningen hur vi drunknar i sopor där förpackningar är en stor del. Låt exempelvis snabbmatskedjor ta ansvar för sina förpackningar. Förpacknings- och tidningsinsamlingen (FTI) och dess delägare är dåliga på producentansvar. Här borde dialog och samverkan vara en början innan det förhoppningsvis blir en ny lagstiftning.

Avfallstrappan med avfallsförebyggande som första steg är lovvärt. En avfallsförebyggande strategi bör utvecklas och med avsikten att den ska integreras i kommunernas avfallsplaner och upphandlingar.

- Sektorstänkande går inte ihop med ett hållbart samhälle. Respektive branscher ska naturligtvis delta i miljömålsarbetet men risken är stor att det blir business as usual om inte andra samhällsintressen kan ha ett inflytande på det område det gäller.

Del i ett demokratiskt system!

På många ställen i remissen lyfts den fysiska planeringen fram som ett viktigt instrument för att skapa ett långsiktigt hållbart samhälle, t ex som första steget i fyrstegsprincipen för transportplanering

Vår erfarenhet är dock att översiktsplaner och fördjupade översiktsplaner, trots statliga regler om saken, inte fungerar bra som instrument för medborgarnas deltagande. Planerna kan vara svårbegripliga, sakna tydliga frågeställningar, ge undermålig översikt, ha dolda intressekonflikter och ofta endast efterfråga detaljsynpunkter, Vår erfarenhet är att de svåra vägvalen inte lyfts fram och att feedback är mager.

Planförslag som invånarna ska ta ställning till måste ha ett ärligt uppsåt att få synpunkter som kan bakas in i kommande beslut. Alternativet är att allt flera invånare drar slutsatsen att det är meningslöst att engagera sig. Det är på sikt en farlig väg.

- Planer som läggs fram i kommuner och i länet är ofta viktiga för att nå miljömålen. Men vi ser stora brister i den demokratiska processen. Risken är att invånarna tappar förtroendet för demokratin.

⁵Tumregler om grönstruktur nära bostäder kan påverka planering av bebyggd miljö positivt. Folkhälsomyndigheten anser att det bör vara maximalt 300 meter till naturen i städer. Deras forskning visar att det är så långt de flesta människor är beredda att gå för att regelbundet utnyttja grönområden.

Tydligt brukarperspektiv

Både kommunala och regionala åtgärder måste planeras med invånarna/brukarna i centrum. "Trafikrevolutionen" är ett praktexempel på hur det inte ska gå till och fortfarande gnisslar det i det dagliga maskineriet. Det gör att en del invånare väljer bort kollektivtrafiken. En ambition måste vara att minska bilåkandet bland annat genom att göra kollektivtrafik, cykling och gång mer attraktivt. Åtminstone i Falun ökar bilåkandet, resande med kollektivtrafik och cykel minskar.

Avfallshantering är ett annat område där det skulle gå att införa mycket enklare system för hushållen när man ska lämna avfall. Med system där det är enkelt att sortera rätt ökar både fraktionernas renhet och mängden material till återvinning. Om insamling av förpackningar och tidningar slås ihop med övrig insamling av avfall blir det mycket enklare för hushållen att sortera rätt och mindre i övrigt-fraktionen. Om systemen dessutom utformas så att man inte måste ha bil för att kunna lämna sitt sorterade avfall lär resultatet bli ännu bättre.

Regional samverkan diskuteras i 12.1. Det är bra. En översiktlig länsplanering där kommuner och andra samverkar kan minska risken för att en kommun bygger nytt handelscentrum som slår ut viss typ av handel i andra kommuner. Ett framtida samhälle måste planeras så att invånarna kan klara sig utan privatbil och då blir den lokala servicen viktigare. Länsstyrelsen borde dessutom samordna den mellankommunala samordningen enligt PBL med miljömålen.

Ökad delaktighet i viktiga samhällsfunktioner kan också ta sig uttryck i att Dalarnas invånare deltar som producenter. Ett exempel gäller egen produktion av el via solceller och värme med solpaneler.⁶

- Kommuner och länsorgan måste planera med invånarnas bästa för ögonen. Kollektivtrafiken i länet, insamling och sortering av avfall och handelns struktur är områden som fungerar dåligt.

Koppling mellan miljö och sociala och kulturella frågor en nyckel

Det är bra att remissen tar upp kopplingen mellan miljö och sociala värden. När det gäller den ekonomiska dimensionen – se ovan.

För att få en djupgående förändring av vårt samhälle med en så destruktiv nivå på konsumtionen som vi har krävs ett kulturellt nytänkande. Man brukar tala om yttre respektive inre värden. De yttre innebär att man värdesätter pengar, status, fin bil, fint hus, sådant som ger en yttre fasad att visa upp. De inre värdena handlar om mänsklig utveckling, sociala sammanhang och kulturella uttryck. Olika tidsepoker skiftar balansen mellan yttre och inre värden. Just nu finns en extrem tonvikt vid de yttre värdena.

Tyngdpunkten vid yttre värden, vid konsumtion och det materiella, drabbar inte bara den fysiska miljön utan också samhällsklimatet. Statusjakten tar sig uttryck i en kapplöpning där de med högst materiell status blir förebilder och leder till konsumtionsnivåer som människor egentligen inte har råd med.

Kan vi inte hitta ett samhällsklimat där det känns som vårt gemensamma samhälle vi gemensamt tar ansvar för lär vi inte komma långt. Redan innan FNs Agenda 2030 kan börja gälla år 2020 finns det anledning att ta till sig de sju ton målen som finns där.

Remissens avsnitt om synergier mellan miljö, sociala värden och ekonomi ser vi inte som ett steg framåt. Snarare är avsnittet ett exempel på hur man sätter nya etiketter på business as usual. Det är inte turistindustrins utnyttjande av Dalarnas kultur och kulturarv som visar en väg framåt. Om man

⁶Utöver det vi skrivit i avsnittet om effektivisering ifrågasätter vi varför inget nämns om att utveckla solenergi, både i anslutning till bostäder och som solenergiparker. De skulle kunna vara medborgar- eller samhällsägda, ge större delaktighet hos medborgarna och spara på elöverföring, mark och material. I känsliga kulturmiljöer kan solenergiparker vara att föredra.

inte förstår mekanismerna bakom vår konsumtionskultur med dess yttre värden kommer både sociala och ekologiska kriser att fortsätta växa.

Ett bra förslag ändå: ”12.1.7 Engagera boende i arbetet för miljö och social hållbarhet. Vad ska göras: Understödja lokal delaktighet och lokala initiativ i bostadsområden och byar för miljömålen och för ökad integration och social samverkan. Drivande part: ByggDialog Dalarna. Medverkande part: Fastighetsförvaltare, kommunerna, Länsstyrelsen.

- Remissens avsnitt leder inte framåt. Samtidigt finns kärnan i en förändring just i en kulturell förändring där vi skapar ett samhällsklimat där tonvikten vid ekonomisk tillväxt och materiella värden byts mot mänskliga värden, social gemenskap och kulturell utveckling.

Kontaktuppgifter

Omställning Falun, ordförande Bernt Lindberg, Bokbindarevägen 12, 791 44 Falun, bernt@bernt-lindberg.se